

PERMANENTNO OBRAZOVANJE I CRKVA

Dr. Marijan VALKOVIĆ

Tema permanentnog obrazovanja danas je tema dana, u Crkvi a još više izvan nje. O toj problematici danas raspravljaju ne samo odgajatelji i didaktičari nego i političari, ekonomisti, futurolozi i kibernetičari. Otkad je prije nekoliko desetljeća skovan izraz »éducation permanente« i malo zatim »formation permanente«, UNESCO je organizirao četiri velika svjetska kongresa o temi odgoja i obrazovanja: Helsingör (1949.), Montreal (1960.), Teheran (1965.) i Tokio (1972.)¹ Značajan je također i izvještaj što ga je o ciljevima i budućnosti odgojnih programa na međunarodnoj razini izradila posebna komisija UNESCO pod predsjedanjem Edgara Faurea, bivšeg ministra prosvjete i predsjednika vlade u Francuskoj (»Izvještaj Faure«)². Pojedine zemlje već su svoje odgojne i obrazovne programe usmjerile prema načelima permanentnog obrazovanja. Prema riječima Edvarda Kardelja Jugoslavija je među prvim zemljama koje su proglasile permanentno obrazovanje kao središnju zadaću društva³. U Francuskoj je zakonom od 16. srpnja 1971. učinjen velik korak u tom smjeru, obvezujući i državu i poduzeća da godišnje odvoje pet do šest milijardi franaka za permanentno obrazovanje, posebice na tehničkom i industrijskom sektoru. Veliko je značenje tog zakona što on daje *pravo* svima koji su u radnom odnosu, čak i nekim koji nisu, da mogu koristiti studijski dopust (congé-formation). Time je, po riječima francuskog ministra prosvjete M. Fontaneta, stavljen »tigar u motor« društvenog razvoja. Slični naponi, u većim ili manjim razmjerima, opažaju se i u drugim zemljama.

Govoreći o permanentnom obrazovanju u Crkvi, ne možemo mišići opću krizu dosadašnjih obrazovnih i odgojnih metoda te današnje traženje novih putova i ciljeva. Crkva živi u svijetu, »dijeleći radost i nadu, žalost i tjeskobu ljudi našega vremena« (GS br. 1).

¹ Opširan prikaz ovih kongresa i općenito međunarodnih napora glede permanentnog obrazovanja u knjizi A. LORENZETTO, *Lineamenti storici e teorici dell'educazione permanente*, Roma 1976.

² Francusko izdanje izvještaja pod naslovom »Apprendre à être«, Paris 1972.; njem. izdanje: *Wie wir leben lernen. Der Unesco-Bericht über Ziele und Zukunft unserer Erziehungsprogramme*, Rowohlt, 1973.

³ D. FILIPOVIĆ, *Koncepcija o permanentnom obrazovanju*, Enc. Moderna 14 (1970), str. 101; usp. i njegov predgovor knjizi P. LANGRAN (P. Lengrand), *Uvod u permanentno obrazovanje*, Beograd 1971.

Permanentno obrazovanje je negdje u tom kontekstu. Mnogi ga prihvaćaju i promiču skoro kao jedino rješenje problema u današnjem i budućem svijetu, nešto poput nove vjere budućnosti, dok su drugi prilično rezervirani i ističu njegovo utopijsko podrijetlo i skoro mitski značaj. No danas smo svjedoci da i neke utopije postaju zbiljom, pa se taj prigovor ne bi mogao a priori uvažiti, makar mogao biti i uvjerljiv. Stoga ćemo pokušati najprije opisati razvoj i zamisao permanentnog obrazovanja u Crkvi.

OD ZAMISLI PREMA OSTVARENJU PERMANENTNOG OBRAZOVANJA

Ako pratimo razvoj misli i pokušaja oko permanentnog obrazovanja, mogli bismo ga u vrlo općenitim linijama podijeliti u tri razdoblja: permanentno obrazovanje kao utopija, kao narodni i socijalno-humanitarni čimbenik te, konačno, kao jedini način da bismo mogli živjeti u »budućnosti koja je već započela (R. Jung).

1. Utopijsko podrijetlo ideje o permanentnom obrazovanju.

Henri Desroche je svakako stručnjak na području povijesti socijalno-religioznih utopija. O tome svjedoči više njegovih djela⁴. On ističe kako su utopijske vizije društvenog uređenja već od Platona predviđale permanentno obrazovanje. Odgoj traje čitavog života. Na istoj su liniji Toma More i Campanella, a Bacon Verulamski će u svojoj »Novoj Atlantidi« težište odgoja baciti na znanstveno-tehničko polje. Oni, osobito Campanella, ulaze u detalje stručnog i političkog obrazovanja.

Slično društvo predviđat će nama bliži Louis-Sébastien Mercier u svom djelu »L'an 2440. Rêve s'il en fut jamais«. Djelo je izašlo devetnaest godina prije francuske revolucije, djelomično ju je i ubrzalo, a već se po naslovu vidi da A. Huxley (»Brave New World«) i G. Orwell (»1984«) nisu bili bez prethodnika, ali optimističkih, jer Mercier drži da će tada svaki čovjek i u starosti biti kreativan, sabirući i pišući svoja životna iskustva: »Chaque homme dans son genre est auteur«⁵. No ideja trajnog odgoja i obrazovanja bit će veoma privlačna za rane socijaliste i komuniste: Etienne Cabet, Robert Owen, Saint-Simon, Charles Fourier i drugi. Desroche donosi mnogo misli o trajnom odgoju iz Proudhonovih »Carnets«, a najbolje ih izražava rečenica: »Education, durée toute la vie«⁶. Potkraj prošlog stoljeća bit će pisaca raznih struja koji će nastavljati misao o permanentnom obrazovanju: Anatole France, pjesnik i slikar William Morris, austrijski ekonomist Theodor Hertzka (»Freiland«), »plemić-revolucionar« P. A. Kropotkin i drugi.

⁴ H. DESROCHE, *L'origine utopique*, u *Esprit* 10/1974, str. 337–366. Cijeli je broj posvećen problematici permanentnog obrazovanja.

⁵ DESROCHE, n. dj. str. 354.

⁶ DESROCHE, n. dj. str. 366.

2. *Obrazovanje odraslih kao odgojni i kulturni zahtjev.*

Zahtjev da se odgoj i obrazovanje protegne i na odrasle, već će iznijeti veliki češki pedagog Jan Amos Komensky (1592—1670). Svoje reformatorske ideje iznosi u svom glavnom djelu »Pampaedia«. Prosvjetiteljsvo će, zajedno sa socijalističko-utopijskim poticajima, promicati ideju trajnog obrazovanja pod vidom obrazovanja odraslih, (pod geslom »znanje je moć«), ali konkretni pokušaji ostvarenja nastat će u devetnaestom stoljeću. »Prva industrijska revolucija« imat će za posljedicu da su se odgoj i obrazovanje proširili ne samo na sve slojeve društva, nego su zahvatili i odrasle osobe, barem u slučajevima kad one nisu mogle u mladosti steći potrebnu naobrazbu. Ispočetka će se dodatnim obrazovanjem odraslih osoba baviti vjerske ustanove, a kasnije će se te zadaće prihvatiti i druge društvene i političke skupine. U promicanju obrazovanja odraslih bit će razni naglasci. Uz općenito humanitarne i odgojne, dva će se vida posebice isticati. Najprije širenje opće naobrazbe u službi narodnih interesa. »Pučka prosvjeta«, kako se kod nas govorilo, jest ona koja čuva narodnost, koja stvara narod (»Volksbildung«). Tim je putem pošao otac tzv. »pučkih sveučilišta« danski pedagog i prosvjetni radnika Nicolai Frederic Severin Grundtvig (1783—1872). Da mali danski narod mogne odoljeti jakim utjecajima susjedne velike Njemačke, on se dao na osnivanje viših škola za široke slojeve naroda. Uz škole osnivane su knjižnice i kulturna udruženja. U tom duhu osnovano je i kod nas »Književno društvo sv. Jeronima« u Zagrebu, »Družba sv. Mohora za Istru« itd. Narodni i vjerski momenti su tu ujedinjeni.

U industrijski razvijenim zemljama obrazovanje odraslih primit će više socijalne oznake. Vidjevši siromaštvo i zaostalost radništva u vrijeme prve industrijske revolucije, mnogi će u Engleskoj osnivati »settlements« za radnike, u Njemačkoj će svećenik A. Kolping biti začetnik brojnih »Kolpingvereine« i »Kolpingfamilien«, koji su uz dobrotvornu imali i obrazovnu funkciju. No prosvjetiteljsko geslo »znanje je moć« postat će moćno oruđe u socijalističkim pokretima 19. stoljeća. Stručno i kulturno uzdizanje radnika i stanovništva općenito ugrađuje se u opću taktiku klasne borbe. Značajno je da Marx-Engelsov »Komunistički manifest« (točka br. 10) zahtijeva povezanost odgoja i obrazovanja (Erziehung) s materijalnom proizvodnjom, uključno dakle i obrazovanje odraslih.

Možemo reći da svi ovi momenti utječu na obrazovanje odraslih sve tamo do tridesetih godina našega stoljeća. Širi se i raste opće obvezatna škola, suzbija se analfabetizam, osnivaju se knjižnice, škole i tečajevi za odrasle, promiče se stručno usavršavanje raznih društvenih kategorija. Odgoj i naobrazba nisu samo »pedagogija« (za djecu) nego i »andragogija« (za odrasle), izraz koji je skovao, čini se, Kapp već 1833. godine. Sam odgojno-obrazovni razvoj dolazi pod raznim imenima: adult education, Erwachsenenbildung (kao »Fortbildung« i »Weiterbildung«). Taj razvoj će se u naše dane pretvoriti u »trajno

ili permanentno obrazovanje» (éducation, formation permanente, Lifelong learning), s novim oznakama⁷.

Obrazovanje odraslih tamo do drugog svjetskog rata imalo je uglavnom ove oznake:

a) Ono je bilo prijelazno, tranzitorno. Kad bi nastale nove znanstvene, ekonomske, političke ili vjerske prilike, bilo je potrebno poduzeti mjere da se stanovništvo s njima suoči: npr. novi postupci u poljoprivredi, borba protiv analfabetizma ili određenih bolesti. Kad je problem bio jednom svladan, postao bi dio redovnog obrazovanja.

b) Ono je bilo naknadno ili kompenzatorno. Mnogi pojedinci, čak i cijeli slojevi, nisu u mladosti imali mogućnosti da steknu stano­vitu naobrazbu, bilo opću bilo stručnu. Društvo im pruža mogućnost da to kasnije nadoknade. Takve su bile ustanove za stručno uzdizanje radništva u 19. stoljeću, a isti značaj imaju i danas razne večernje škole i gimnazije.

c) Već potkraj ovog razdoblja uviđala se potreba i trećeg oblika obrazovanja odraslih: dopunsko ili komplementarno obrazovanje. Usljed brzog razvoja znanosti ili tehnike počeli su zaostajati u životu i radu i oni koji su inače u mladosti imali normalnu naobrazbu. Pokazala se potreba da se upoznaju s novim dostignućima u znanosti i industriji, kako bi mogli ostati na visini svoje struke. Ovaj proces se pojačava kad sredinom 20. stoljeća nastaje »druga industrijska revolucija« i kad se nametnuo pristup obrazovnom procesu pod vidom permanentnog obrazovanja.

DRUGA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA I PERMANENTNO OBRAZOVANJE

Situacija u kojoj se nalazimo danas nakon dva-tri desetljeća dubokih promjena i novih dostignuća po sebi je jedinstvena u povijesti ljudskog roda. Ona je dijelom činjenica koja se daje bjelodano uočiti i konstatirati, a dijelom je pokazatelj tokova kojima nismo u stanju vidjeti kraj. Stoga se u analizama isprepliću strogo znanstveni rezultati s vizionarskim i skoro utopijskim elementima, kako to pokazuje futurologija kao pokušaj nove znanosti.

Prva je dužnost upoznati činjenice. A danas nas sa svih strana upravo bombardiraju podacima koji strahovito mnogo govore, ali kojima prosječan čovjek kao da ne posvećuje dovoljno pažnje. A ako o njima ne vodimo računa, može nastupiti nagli udar — »Sok budućnosti«⁸ — koji nas može posve obezglaviti. Tko je i malo zavirio u razne znanstvene, tehničke, sociološke, demografske i, uopće, kulturne analize, zna o čemu se radi, iako vjerojatno nije u stanju da povuče neke konkretne posljedice. Zadaća je preteška, i tek uz zajednički naporan rad možda se pokaže samo više svjetla.

⁷ Usp. Lexikon der Pädagogik I, Freiburg 1970, str. 385—388 (»Erwachsenenbildung«) i str. 483—484 (»Fortbildung«); Staatslexikon III⁹, Freiburg 1959, stupac 28—36 (»Erwachsenenbildung«).

⁸ A. TOFFLER, *Sok budućnosti*, Rijeka 1975. Knjiga je tipičan američki best seller, pa je valja čitati vrlo kritički.

Osnovna je oznaka današnje situacije da je znanost pokrenula svestrani tehnički proces, a ovaj uvjetuje sve veći razvoj i razmah znanosti, tako da imamo strahovito jak proces ubrzanja na svim područjima ljudskog života. Ako bismo uzeli posljednjih 50.000 godina čovjekova života na zemlji i — prema Toffleru — podijelili to vrijeme na generacije koje su ga ispunjavale, tada bismo dobili 800 generacija s prosječnim trajanjem života od 62 godine. Od tih 800 ljudskih generacija 650 ih je živjelo u pećinama, tek 70 ih je moglo prenositi svoja iskustva putem pisma, samo 6 ih je moglo koristiti tiskanu riječ, tek 2 upotrebljavaju električni motor, a najveći dio materijalnih dobara koja su nam na raspolaganju u dnevnom životu plod su naše generacije⁹. Podaci bi se mogli nizati u nedogled. Nuklearna energija, radio, televizija, radar, laser, automatizacija i kibernetika, naglo prevladavanje brzina u prometu i toliko drugih dostignuća, sve je to plod naših dana.

Već se pomalo posvuda navodi kako tzv. »tehnološki vijek«, tj. vremensko razdoblje između znanstvenog otkrića i praktične primjene, postaje sve kraći. Dok je za fotografiju trajao 112 godina, za telefon 56, za radio 35, za radar 15, dotle će trebati za tranzistor i laser 5 godina, za integrirane krugove 3 godine, a za baterije na sunčanu energiju samo dvije godine.

Što se tiče egzaktnih znanosti, govori se o udvostručenju cjelo kupnog znanja u sve kraćim vremenskim razdobljima. Bilo je potrebno 100 godina da se to znanje udvostruči u devetnaestom stoljeću, ali samo polovica dvadesetog stoljeća bila je potrebna da se to znanje udvostruči, zatim od 1950. udvostručilo se u samih deset godina, a danas se procjene kreću ispod te granice. Za fiziku i kemiju neki navode da se količina znanja udvostručuje svake 3 godine.¹⁰

Kako naglo raste svjetsko pučanstvo — vele da smo već dosegli 4 milijarde i da će se ono upeterostručiti u ovom našem stoljeću, dosegašći koncem stoljeća skoro 7 milijardi — to raste i sve veći broj stručnjaka i učenjaka. Devedeset posto znanstvenika koji su ikada živjeli, naši su suvremenici. Općenito raste broj naobraženih i stupanj naobrazbe. Valja priznati nerazmjer koji postoji između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Dok razvijene zemlje idu sve brže, dotle nerazvijene nikako da ih dosegnu. No ovaj teški svjetski problem nas sada ovdje ne zanima.

Iako je nepismenost još uvijek svjetski problem, i na našem području (u Hrvatskoj je 1971. god. bilo 9,0% nepismenih), dotle u razvijenim zemljama sve više raste broj onih koji imaju ne samo srednju nego i visoku stručnu spremu. I ta se tendencija širi i nameće. Produžava se opća obvezatna naobrazba (Njemačka, SAD i SSSR: 12 godina). Po razvijenosti školstva predvode Sjeverna Amerika, zatim Evropa i SSSR. Ima američkih gradova (npr. Detroit) gdje preko polovicu pučanstva čine osobe koje su završile koledž ili sveučilište. U SAD dolazio je 1890. god. 1 inženjer na 825 radnika, ali 1960. god. on dolazi na 75 radnika.

⁹ TOFFLER, n. dj.

¹⁰ K. STEINBUCH, *Programm 2000*, München 1972, str. 70; usp. E. FAURE u. a., *Wie wir leben lernen* . . . str. 145—146.

Što se tiče financijskih investicija, sve više rastu ulaganja u obrazovanje. Danas vlade pojedinih zemalja počinju uviđati da se dugoročno najbolje isplati ulagati u školstvo¹¹. Ta su ulaganja zasa- sada, nažalost, na drugom mjestu iza onih za naoružanje. Dok se 1960. godine na svijetu uložilo u obrazovanje 3,02% bruto socijalnog proiz- voda, 1968. god. bilo je već 4,24%. Uz to sve se više ulaže u razvojne i istraživačke programe. U tim ulaganjima predvođe Sjedinjene Ame- ričke Države. Tako, na primjer 1963/64. godine one su uložile 3,70% bruto nacionalnog proizvoda u istraživanja, tj. 110,5 dolara po stanovniku, dok je SR Njemačka uložila 1,60% ili 24,6 dolara po stanov- niku¹². Sve to uvjetuje golem porast znanstvenih publikacija. Prema »Izveštaju Faure« god. 1968. pojavilo se na svijetu 487.000 knjiga (na- slova), a po nekim procjenama danas ima na svijetu oko 100.000 znan- stvenih časopisa. Moglo bi se isto tako govoriti o velikom broju radio- aparata, televizora, kina, novina itd. Golema količina spoznaja i infor- macija nameće problem kako imati pregled svih tih novih dostignuća. Zbog toga nastaje nova znanost »informatika« koja koristi goleme mogućnosti koje u tome pružaju nove metode i istraživanja i skup- ljanja podataka uz pomoć kompjutera (kibernetika), što se posljed- njih godina upravo eksplozivno razvija.

Usljed svih tih čimbenika, i mnogih drugih koje nije moguće ovdje navesti, pomiče se — kako kažu — »civilizacijska baza« čovje- kova, i to sve bržim ritmom. Nastojat ćemo navesti neke točke koje mogu poslužiti kao okvir za raspravljanje o problemima odgoja i obrazovanja.

1. Činjenica je da je sadašnja situacija čovječanstva pretežno u znaku znanstveno-tehničkog razvoja i da prevladava tehnicistički men- talitet. »Izveštaj Faure« preporučuje da se obrazovni programi usmje- re u tom pravcu i da se ide za »znanstvenim humanizmom« — za razliku od onog tradicionalnog koji je bio pretežno »geisteswissen- schaftlich«. Dakako da se to ne bi smjelo shvatiti deterministički na štetu čovjekove slobode, kako je to nerijetko slučaj kod behaviori- sta i kibernetičara koji čitavog čovjeka svode na kibernetički modul¹³.

2. Današnji znanstveno-tehnički razvoj sam po sebi stvara nove teškoće i nove probleme. Sjetimo se samo ekološkog problema kao popratne pojave industrijalizacije. No najveće teškoće nisu na toj razini. Značajka je današnjeg razvoja u znanosti i tehnici da one sna-žno zahvaćaju u društveni i osobni život čovjekov, stvarajući društve- ne, psihološke, moralne pa i vjerske krize i sukobe. Veliki problemi današnje Crkve pretežno su uvjetovani upravo tim pomacima i lomo- vima unutar današnje kulture.

¹¹ R. THOMLINSON, *Demographic problems. Controversy over population control*, Encino (Cal.) 1975, str. 206.

¹² K. STEINBUCH, *Programm 2000 . . .* str. 87. U međuvremenu evropske su zemlje pojačale svoja ulaganja u znanstvena istraživanja, pa su se američki učenjaci pobojali da bi mogli zaostati. Stoga je državni budžet SAD za znanstveni razvoj i istra- živanja povećan za 11% pa za god. 1977. on iznosi 24,7 milijardi dolara (Time, 3. 5. 1976, str. 56). Valja pri tom imati na umu i privatne znanstvene institucije, koje su u SAD veoma jake, pa ukupna brojka izade mnogo veća.

¹³ Radikalnost behaviorističke vizije čovjeka iznosi poznati psiholog s Harvarda B. F. SKINNER, *Beyond Freedom and Dignity*, New York 1971. A prenaivno zvuči miš- ljenje kibernetičara Steinbucha da, ako istine igdje ima, onda je svakako u kompjute- ru.

3. Kako da se snađemo u tom vrtlogu naglih promjena, kriza i sukoba koji sve radikalnije zahvaćaju u naš osobni i društveni život, stvarajući pravo apokaliptičko ozračje? Poznato je kako vrhunski učenjaci postaju, nerijetko, skloni pesimističkim predviđanjima. Izgleda kao da bi mogla doći u pitanje sama čovjekove egzistencija. Da bi se svladao problem, odnosno da bi se moglo preživjeti, nameće se racionalni i humani pristup suvremenim problemima, a oni su tako krupni i trajni da ih treba rješavati trajno i u najširim okvirima. Rješenja za nove probleme nisu poznata već ih valja tražiti.

4. Tu je polazište koncepcije o permanentnom obrazovanju. Teoretičari ove koncepcije vide upravo u novom načinu obrazovanja glavno sredstvo da bi čovjek mogao živjeti i preživjeti u kulturi koja dolazi. Drugi prigovaraju da je to nova varijanta stare ideje o svemoći odgoja. S marksističke strane čuju se prigovori da je to buržoaska koncepcija koja pušta iz vida druge čimbenike društvenog razvoja.

Tu se činjenice, kako rekosmo, spajaju s futurističkim modelima društva.

Unescov Izvještaj polazi od teze da je društvo koje stvaramo obrazovno društvo (*cité éducative*) koje zahtijeva trajno i permanentno obrazovanje sviju (*formation permanente*). Obrazovanje nije neki dodatak životu nego uvjet da bismo mogli živjeti. Stoga naslov francuskog izdanja »*Apprendre à être*« i njemačkog »*Wie wir leben lernen*«. Obrazovanje ima egzistencijalne oznake, na osobnoj i društvenoj razini. Analfabetizam je još uvijek velik problem, ali barem se ide prema njegovu rješavanju. No u skoroj budućnosti, kažu ovi teoretičari, analfabet neće biti onaj koji ne zna pisati nego onaj koji ne zna trajno učiti.

Sociološka istraživanja o »postindustrijskom« društvu govore o manjem značenju neposredne proizvodnje, a o povećanoj važnosti uslužnih djelatnosti, slobodnog vremena i, osobito, obrazovanja. Herman Kahn i Anthony Wiener u svom poznatom djelu iz sociologije budućnosti »*The Year 2000*« navode, između petnaestak bitnih oznaka, kako će društvo krajem ovog stoljeća biti obrazovno društvo i da će se dotada naglo izmijeniti obrazovne institucije i metode. Primjena kibernetike bit će općenito prihvaćena u društvu, pa i na području obrazovanja.

5. Unescov Izvještaj veoma ističe ideju permanentnog obrazovanja kao čimbenik svestrane demokratizacije. Prijelazom od elitnog prema sveopćem obrazovanju promiče se demokratizacija društvenog života. Važno je pri tom vidjeti što znači demokratizacija na obrazovnom području.

6. Pravo na obrazovanje spada u osnovna prava čovjekova, priznato i u samoj Deklaraciji Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka (čl. 26). Osim onoga što se danas općenito provodi, ideja o permanentnom obrazovanju — u futurološkoj interpretaciji — uključuje ove važne vidove:

a) Mogućnost naobrazbe za svakog čovjeka na bilo kojem području znanosti i kulture, dakako, uz potrebne sposobnosti.

b) Mogućnost da se stječe naobrazba u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu.

c) Mogućnost da se smjer i stupanj naobrazbe *individualno* odrede i promiču¹⁴.

To dakako nisu u stanju izvršiti današnje škole sa svojim točno određenim programima te vremenskim i prostornim uvjetima. Već sada niču izvanškolske obrazovne ustanove koje rade u tom smjeru: večernje škole, dopisne škole, radnička i narodna sveučilišta, obrazovanje putem radija i televizije itd. U južnoj Americi veoma se služe radio-prijenosima u širenju opće naobrazbe (uostalom, »školski radio« i »radio-sveučilište« postoje i kod nas i drugdje u svijetu), a sve više ulazi i televizija. Interesantan je pokušaj »otvorenog sveučilišta« (Open University) u Engleskoj gdje je televizija glavno sredstvo obrazovanja i informiranja.

Ako stoji — kako to tvrdi McLuhan — da suvremena »mass media« predstavljaju pravu revoluciju i najavljuju novu kulturnu epohu, onda će i ova sredstva imati sve veću ulogu u obrazovanju, makar je teško predočiti nestajanje »Gutenbergove galaksije«, tj. važnosti tiskane riječi¹⁵. Vizija budućnosti predviđa da bi svatko mogao, ma gdje se nalazio i što god radio, trajno stjecati ne samo »srednju« nego i »visoku« naobrazbu. Moderna sredstva (me zaboravim već sada važnu ulogu televizijskih prijenosa putem »kabla«, zvučnih i video-kazeta) već idu u tom smjeru.

Sve to duboko utječe na samu narav obrazovnog procesa. Mijenja se uloga učitelj-učenik, profesor-student. Naglasak buduće naobrazbe nije toliko na *poučavanju* (lehren, to teach) koliko na učenju (lernen, to learn). Zato kad smo rekli da je na pomolu »obrazovno« društvo, onda se misli da tu svatko trajno uči, i student i profesor. To je »učee« društvo (Lern-gesellschaft, learning society). Cilj obrazovanja nije u tome da se pruži što veći »paket znanja« nego »da se nauči kako učiti«. To uvjetuje izbor obrazovnih metoda (ekipni rad, dijalog itd.) kao i posebna čovjekova svojstva da bi mogao izvršavati tako važnu obrazovnu zadaću: spremnost i volju za učenjem (prava »docilitas«), sposobnost logičkog, kritičkog i kreativnog mišljenja, sposobnost dispozitivnog mišljenja (pitanje organizacije te raspodjele vremena i sredstava), sposobnost da se odredi cilj i izvrši odluka, sposobnost za suradnju, koncentraciju, izdržljivost, točnost itd.¹⁶.

Na kraju ovog pomalo futurističkog prikaza valja spomenuti Ivana Illicha i njegovu oštru kritiku sadašnjih obrazovnih procesa kroz instituciju škole. On i njegovi istomišljenici traže, ni više ni manje, nego »raškolovanje društva«¹⁷. Njegovo je polazište da današnja škola promiče metode i postupke a ne vrednote. Umjesto pravog znanja i učenja (learning) daje se pouka (teaching), diploma zamjenjuje stručnost.

¹⁴ K. STEINBUCH, *Programm 2000* . . . str. 154.

¹⁵ M. McLuhan (Mekluan), *Poznavanje opština — čovekovih produžetaka*, Beograd 1971; ISTI, *Gutenbergova galaksija*, Nastajanje tipografskog čoveka, Beograd 1973.

¹⁶ K. STEINBUCH, *Programm 2000*, str. 103.

¹⁷ I. ILLICH, *Deschooling Society*, New York 1971; kod nas prevedena pod naslovom *Dole škole*, Beograd 1974. Uz Illicha valja još spomenuti imena kao E. REIMER i, osobito, P. FREIRE. Usp. također J. FOURASTIE, *Univerzitet pred stečajem*, Beograd 1973; G. PICKERING, *Izazov obrazovanju*, Beograd 1971.

Jednom riječju: vrši se institucionalizacija odgojnih i obrazovnih vrednota, a ona vodi uništavanju okoliša, društvenoj polarizaciji i psihološkom osiromašenju. Školstvo kao institucija guta ogromna finansijska sredstva, a na kraju daje — ljudski gledano — male rezultate.

Illicheva je kritika veoma oštra i krajnje radikalna, i čini se da je nije moguće prihvatiti u cjelini. No ona pokazuje neke vidove koji se nerijetko previde u diskusijama o obrazovanju. Prije svega pitanje temeljnih ljudskih vrednota i smisla čitavog obrazovnog procesa: čemu dati prioritet i zašto? Radi se o poimanju čovjeka i njegove sudbine, a to se ne postizava samim kvantitativnim gomilanjem znanja. Uvjereni smo da čovjekova bit konačno izmiče takvim određenjima. Posrijedi su još mnogi drugi čimbenici.

Illicheva kritika pokazuje također, što uostalom ističu i mnogi drugi, da u obrazovanju valja tražiti alternativne oblike, koji nisu i ne moraju biti dosadašnjeg školskog tipa. Već dosadašnje iskustvo pokazuje mnoge izvanškolske oblike obrazovanja. Pitanje je hoće li oni biti uspješniji i jeftiniji. Pitanje permanentnog obrazovanja velikim je dijelom i finansijsko pitanje, pa je zato veoma važno da se pronađu oblici koji će biti uspješni uz podnosive troškove. Tu je mjesto i znanstvenim analizama i sintezama, ali i stvaralačkoj fantaziji.

TOKOVI, POTICAJI I PLANOVI U CRKVI

Vjerojatno će se mnogim nametnuti pitanje čemu sav taj dio o permanentnom obrazovanju u svijetu kad nam je tema o vjerskom i teološkom obrazovanju u Crkvi. Odmah valja istaknuti da Crkva nikada nije narav svog poslanja svodila isključivo ili čak prvotno na strogo racionalnu i znanstvenu razinu. Ona je uvijek vidjela svoj *raison d'être* u misteriju Krista i objave, misteriju koji konačno nadilazi racionalne kategorije. No ona je od početka također branila, općenito uzevši, moć razuma i na području vjere. Baš za katolicizam je značajan napor da se vjera po mogućnosti izrazi na ljudski i kulturno shvatljiv način. Stoga ona izaziva i zahtijeva teologiju — *»fides quaerens intellectum«* — kao način pristupa i djelovanja u povijesti. Crkva djeluje u svijetu, pa se stoga i njezine metode djelovanja moraju djelomično konkretizirati i materijalizirati u stanovitoj međuovisnosti s općim zbivanjima u svijetu. Samo tako je moguća njezina prisutnost i uspješno njezino djelovanje. Taj pokušaj »utjelovljenja« u povijesti ne može biti apsolutan i prenatravan — i taj se prigovor nerijetko iznosi srednjovjekovnom katolicizmu — ali o njemu se mora voditi računa. Uostalom povijest govori. Zapadni školski sistem ima svoje podrijetlo u crkvenim krugovima. To vrijedi osobito za sveučilišta, taj tipični proizvod srednjega vijeka koji evo traje sve do naših dana ali kojemu proriču i propast ako se temeljito ne obnovi.

Problem permanentnog obrazovanja u svijetu utječe i na život i djelovanje Crkve. Ona ne može zahtijevati da vjerska kultura bude

čista kultura »in vitro« bez utjecaja sa strane¹⁸. Doduše permanentno obrazovanje neće imati u Crkvi onu dramatičnost koju često iznose njegovi teoretičari, jer snaga Crkve nije u sistemu i konpjuterima nego u Isusu Kristu i sili Duha Svetoga, a to je unutarne počelo konačno neuhvatljivo sistematizaciji i konceptualizaciji. No kršćanstvo je u stanovitom smislu antinomično, skoro bismo rekli paradoksalno. Stoga ujedno i staro teološko načelo »gratia supponit naturam« to jest vjera i teologija pretpostavljaju čovjeka i njegov svijet u vremenu i prostoru, kako nam je to divno naglasio Drugi vatikanski sabor.

Prihvatanje načela permanentnog obrazovanja uz stanoviti »buon senso« ili »granum salis« bit će uvjetovan i činjenicom da Crkva redovito ne raspolaže financijskim sredstvima koja bi bila potrebna da se permanentno obrazovanje provede prema zahtjevima današnjih teoretičara.

No s druge strane valja priznati da je Crkva nekako »in nuce« i ranije primjenjivala to načelo tražeći da svi vjernici u jednom ili u drugom obliku primaju vjersku pouku. Imali smo propovijedi, razne pouke i tečajeve, duhovne vježbe itd. Čak i nepismeni imali su svoju »Biblia pauperum«.

Ovdje ćemo se više osvrnuti na ono trajno obrazovanje koje se tražilo od duhovnih pastira, od svećenika. Zakonik crkvenog prava govori o raznovrsnim ispitima (nakon osnovnog teološkog studija): u povodu ređenja pri podjeli ispovjedne jurisdikcije i, u nekim slučajevima, ovlasti propovijedanja te pri podjeli nekih crkvenih službi. Posebno se je tražilo od mlađih svećenika da obnavljaju naobrazbu primljenu u sjemeništu. Znači da je bilo potrebno studirati da bi se položili ti ispiti. Za nas su osobito važni propisi glede župničkih ispita (kan. 549 § 3) te glede tzv. »trogodišnjih ispita« (kan. 130).

Ove norme su više shvaćene kao ponavljanje gradiva stečenog za vrijeme osnovnog obrazovanja. Bilo je važno da ga se ne zaboravi.

Mnogo su više pridonosile daljnjoj naobrazbi svećenstva »collationes seu... conferentiae de re morali et liturgica« (kan. 131 § 1), ukoliko ih se uzimalo malo ozbiljnije. No često su bile zanemarene, odnosno koristile se više kao svećenički i prijateljski sastanci nego kao prigoda da se produbi teološko i pastoralno znanje.

Papa Pijo XII. je u više navrata govorio o potrebi naobrazbe današnjih svećenika, osobito u svojoj egzortaciji »Menti nostrae« 1950. godine.

No razvoj teologije posljednjih desetljeća zahtijevao je šire i dublje zahvate. Vraćanje izvorima kroz liturgijski, patristički i osobito biblijski pokret iznijelo je na površinu mnoge — kako bi rekao Rahner — »zaboravljene istine«, koje su se teško uklapale u uobičajene školske sisteme. Ekumenski duh i pokret zahtijevali su znatna ekleziološka prevrednovanja, a razvoj filozofije i profanih znanosti snažno je izazivao antropološke i moralne poglede. Opća situacija današnje kulture zahtijevala je nova otvaranja. U tim prilikama nije bilo više dovoljno ponavljati naučeno gradivo nego je trebalo učiti nanovo.

¹⁸ CHR. WAGNER, *Social Cybernetics as a Permanent Function of the Church*, u *Concilium* 35, str. 46—60.

Drugi vatikanski sabor dat će veći naglasak na trajnu naobrazbu svećenika. Tako čitamo u dekretu »Optatam totius« (br. 22):

»Zbog prilika u suvremenom društvu mora se svećenički odgoj nastaviti, upotpunjavati i nakon završenih studija u sjemeništu. Zbog toga moraju biskupske konferencije primijeniti u pojedinim zemljama uspješnija sredstva koja vode tom cilju, kao što su pastoralni instituti koji surađuju s prikladno odabranim župama, zatim sastanci koji se imaju održavati u određeno vrijeme i prikladne vježbe pomoću kojih će se mladi svećenici u duhovnom, intelektualnom i pastoralnom pogledu postupno uvoditi u svećenički život i apostolsku djelatnost te ih iz dana u dan sve više obnavljati i gajiti«.

Još je korisno navesti odlomak iz dokumenta »O službi i životu prezbitera« (br. 19):

»Da bi se prezbiteri što lakše dali na studij i da bi što plodonosnije naučili metode evangelizacije i apostolata, treba im najbrižljivije pružiti potrebna pomagala kao što su: priređivanje tečajeva ili kongresa prema prilikama pojedinoga kraja, osnivanje centara za pastoralni studij, podizanje knjižnica i prikladno uređen studij koji će voditi kompetentne osobe. Osim toga neka biskupi pojedinačno ili zajednički nastoje pronaći što zgodniji način kako će postići da svi njihovi prezbiteri u određenim rokovima, napose koju godinu nakon njihova ređenja, mogu pohađati tečaj na kojem bi im se pružila prilika za stjecanje potpunijeg poznavanja pastoralnih metoda i teologije, a isto tako i da se učvrste u duhovnom životu i da s braćom razmijene iskustva apostolata. Ovim i drugim shodnim pomagalima treba posebnom brigom pomoći novim župnicima i onima kojima se povjerava neki novi pastoralni rad ili se šalju u drugu biskupiju ili u drugu zemlju«.

U istom duhu govore i dekreti »O pastirskoj službi biskupa« (br. 16) te »O misijskom djelovanju Crkve« (br. 19). Ove iste ideje, višemanoje, ističe i Pavao VI. u svom motupropriju »Ecclesiae Sanctae« o primjeni nekih koncilskih dekreta. Posebice se spominje pastoralna godina nakon ređenja te uputa da se organiziranje pastoralnog i znanstvenog posuvremenjenja povjeri jednomu ili nekolicini svećenika »probatæ scientiæ et virtutis«.

No dva su dokumenta koja expressis verbis govore o trajnom ili permanentnom obrazovanju svećenika. Najprije Pismo Kongregacije za kler upućeno predsjednicima biskupskih konferencija. Datirano je 4. studenoga 1969., a objavljeno u L'Osservatore Romano od 9.—10. veljače 1970. godine. Potpisao ga je kard. Wright, a prijevod je objavljen u svim našim biskupijskim vjesnicima. Drugi dokument objavljen je skoro u isto vrijeme, a to su »Temeljne odredbe o svećeničkom odgoju i obrazovanju« (Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis), što ih je izdala Kongregacija za katolički odgoj i potpisao kard. Garrone (ima datum 6. siječnja 1970.). Latinski tekst i hrvatski prijevod imamo u nizu Dokumenti, br. 28, KS, Zagreb s. a.

»Temeljne odredbe . . .« su prije objavljene u javnosti, a jedan dokument ne navodi drugi. U »Temeljnim odredbama . . .« samo se dodatno i zaključno raspravlja o daljnjoj naobrazbi svećenika, kao dopuni osnovne naobrazbe stečene tijekom redovnog studija.

Puštajući po strani važan problem specijalizacije, koju također ovi dokumenti preporučuju, zadržat ćemo se samo na onom dijelu koji govori o trajnom i dopunskom obrazovanju svećenstva. »Temeljne odredbe . . .« upotrebljavaju dosta neutralan izraz »de institutione post seminarium perficienda«, dok pismo Kongregacije za kler usvaja izraz »formatio permanens« i time jasno pokazuje da se problem trajnog obrazovanja svećenstva na kraju postavlja u okvir onih općih odgojnih i obrazovnih procesa koji se danas označuju kao permanentno obrazovanje.

I jedan i drugi dokument ističu kako daljnja naobrazba svećenika uključuje *tri vida: duhovni, intelektualni i pastoralni*. To je ne samo u skladu s klasičnim odgojnim i humanističkim idealima koji se sastoje u povezivanju voljnih, intelektualnih i osjećajnih momenata, nego je i važno da se permanentno obrazovanje danas ne shvati previše jednostrano. Pismo Kongregacije za kler pokušava precizirati uzajamnu povezanost tih vidova: »Duhovni život valja smatrati temeljem dvaju ostalih vidova, pastoralno djelovanje mu je plod a teološka znanost, možemo reći, kriterij koji ga vodi« (točka 4).

Oba dokumenta također ističu potrebu aktivnih metoda na tom polju kao, na primjer, dijalog i ekipni rad. To je u skladu s današnjom metodikom obrazovanja odraslih.

Kao konkretne oblike trajnog obrazovanja svećenstva »Temeljne odredbe . . .« preporučuju ova četiri oblika:

1. Pastoralno godište ili dvogodište. Svećenici su po župama i inače u pastoralnom radu, a nekoliko dana tjedno posvećuju školi i studiju. To je nešto poput šeste godine u nekim sjemeništima.

2. Pastoralna naobrazba kroz više godina kad se mladi svećenici sastaju jedanput ili dvaput tjedno radi studija i predavanja.

3. Razni tečajevi za vrijeme praznika ili u drugo pogodno vrijeme, što je ujedno i priprava za trogodišnje ispite.

4. Tzv. »svećenički mjesec« otprilike svakih pet godina.

Razumije se da time nisu isključene druge mogućnosti, već prema prilikama u pojedinim krajevima.

Pismo Kongregacije za kler iznosi, tematski i zaokruženo, zamisao središnjih rimskih foruma glede permanentnog obrazovanja. Ono želi pomoći biskupskim konferencijama u njihovu radu. Navest ćemo glavne točke, ne ulazeći toliko u unutarnji materijalni sadržaj naobrazbe koliko imajući u vidu organizacijske elemente.

1. Kako već rekosmo, i Kongregacija za kler ističe vezu između duhovnog, intelektualnog i pastoralnog vida naobrazbe, ali odmah prelazi na intelektualnu stranu problema, jer i duhovni i pastoralni problemi moraju počivati — dodaje se u tekstu — na solidnim doktrinalnim temeljima (usp. br. 5).

2. U intelektualnoj naobrazbi, uz produbljenje središnjih disciplina (na temelju Svetog pisma, Otaca i velikih teologa te dokumenata tradicije i crkvenog učiteljstva), posebno treba voditi računa o pastirskom bogoslovlju, katehizaciji, propovijedanju, pedagogiji, društvenoj nauci

Crkve i drugim pomoćnim znanostima. Dok neki drugi projekti stavljaju velik naglasak na razne antropološke znanosti, čini se da ovaj dokument ponešto upozorava da se ne ode previše u tom smjeru¹⁹.

3. Dokument osobito ističe vjernost crkvenom učiteljstvu. Stoga briga nad trajnom naobrazbom svećenstva treba da je pod kompetencijom biskupa. Briga za permanentno obrazovanje svećenstva nije neposredna dužnost ni sjemeništa ni bogoslovnih fakulteta, iako je njihova suradnja potrebna. Na biskupima je, veli se u dokumentu, da izaberu jednog čovjeka ili najviše trojicu, koji će voditi brigu o funkcioniranju te naobrazbe, kako je to već ranije bio istaknuo Pavao VI. u motupropriju »Ecclesiae Sanctae«. Čini se da se tako želi izbjeći razilazaenje u teološkim shvaćanjima i obrazovanje više uskladiti s uputama crkvenog učiteljstva. Stoga i upozorenje da se ne uzimaju za predavače i profesore oni koji više unose zabunu i nemir negoli napredak u znanju. No i u provedbi te upute potreban je »donum discretionis«: nisu svi nemiri štetni, nego ima i onih koji su čak potrebni i spasonosni (v. bilješku 23).

4. Organizacija i rad ovakvih pothvata spada u kompetenciju mjesnog ordinarija. Ukoliko je to moguće ostvariti na biskupijskom planu, neka se udruži više biskupija zajedno ili neka se organizira na razini biskupske konferencije odnosno zemlje. Pismo Kongregacije iznosi konkretne prijedloge, poput onih u »Temeljnim odredbama . . .«, ali neki su i konkretniji. Glavne točke bile bi:

a) Pastoralna godina nije samo prigoda za susrete i razgovore među svećenicima nego i za kontakte s biskupom i njegovim vikarima.

b) Župnički i trogodišnji ispiti, u smislu kan. 130., nisu dokinuti nego ih valja reformirati u duhu permanentnog obrazovanja, gdje dijalog i aktivan rad zauzimaju prvo mjesto.

c) Posebni tečajevi, prilično dugi, povezani s duhovnom obnovom, koji bi se mogli propisati svakih nekoliko godina svećeničkog života i rada, u duhu dekreta *Presbyterorum Ordinis*.

d) Tečajevi ili studijski dani za sve svećenstvo jednog kraja ili jedne zemlje. To je nešto poput našeg Teološko-pastoralnog tjedna u Zagrebu. No moguće su i razne druge kombinacije: jedan dan mjesečno ili češće, čak i dopisni tečajevi. Sve može biti za svećenika obvezatno u stanovitim vremenskim razmacima.

e) Dekanatski sastanci ili pastoralne konferencije u smislu kan. 131. Njih treba oživjeti i posuvremeniti.

f) Naročitu brigu valja posvetiti knjižnicama s pastoralnom literaturom koju bi svećenstvo moglo lako koristiti.

g) Studijski dopust, osobito onima koji se žele bolje uputiti u pojedine teološke i pastoralne discipline²⁰.

¹⁹ Slične naglaske o naravi teološkog studija nalazimo i u novijem dokumentu o teološkoj formaciji budućih svećenika, što ga je izdala Kongregacija za katolički odgoj dana 22. veljače 1976. U tom dokumentu nema ništa izričito o permanentnom obrazovanju.

²⁰ Prema nekim prijedlozima u Njemačkoj, svaki protestantski pastor — a ima ih oko 14.000 — morao bi godišnje četiri tjedna na daljnu naobrazbu (H. E. HESS-H. B. TÖDT, *Reform der theologischen Ausbildung. Ergebnisse und Perspektiven für die siebziger Jahre*, Bd. 7, Stuttgart 1970, str. 128). Poznato je također da već i sindikati po Evropi vode borbu za dopust koji bi omogućavao stručno usavršavanje radnika.

h) Osnivanje biskupijskog ili međubiskupijskog pastoralnog instituta, koji bi imao dužnost da organizira i promiče trajnu naobrazbu svećenstva.

NEKA ISKUSTVA

Već su učinjeni mnogi koraci i stečena brojna iskustva. Imamo u Hrvatskoj Teološko pastoralni tjedan za svećenike u Zagrebu, a također i u Sloveniji. Imamo tečajeve raznih vrsta na metropolitijskoj i na biskupijskoj razini (Rijeka, Split, Đakovo itd.), imamo pedagoške i katehetske tečajeve kao i one za svećeničku i redovničku duhovnost. To svakako znači mnogo, ali valja ići naprijed i gledati dalje, već prema našim prilikama i mogućnostima.

Korisno je upoznati iskustva stečena u inozemstvu. Čini se da se i tamo stvari polako miču. Teškoće su raznovrsne, uključujući dakako i financijske. Može biti korisno da se navedu neka iskustva, uglavnom s njemačkog jezičnog područja.

1. »Frajzinški model« za svećenstvo bavarskih biskupija. Raniju zamisao opisao je J. Gründel, prvi predstojnik Instituta za dopunsku naobrazbu svećenstva u Freisingu²¹, a današnju situaciju prikazao je W. Friedberger, sadašnji predstojnik tog Instituta, u intervjuu što ga je dao Glasu Koncila²². Glavna oznaka tog Instituta jest da on pruža svećenicima (i biskupima) mogućnost dužih tečajeva, većinom od četiri tjedna. Profesori Visokih bogoslovnih škola i Bogoslovnog fakulteta u Münchenu nastoje kroz to vrijeme pružiti svećenicima uvid u novija dostignuća na području teologije i crkvene prakse. Ističe se važnost dužih tečajeva, jer samo na taj način mogu neki problemi i neki novi vidovi »sjesti« na pravo mjesto i uvjerljivo zahvatiti čovjeka. Druga je oznaka da se, uz strogo teološke discipline, daju praktične vježbe iz pomoćnih znanosti koje su veoma važne u praktičnom pastoralnom radu kao vođenje razgovora i predvođenje zajednice, komunikacija i naviještanje. Za ove predmete ima posebnih kraćih tečajeva s praktičnim vježbama. U Švicarskoj je već propisano da bi svaki svećenik odnosno crkveni pastoralni djelatnik trebao nakon deset godina provedenih u radu proći kroz duže tečajeve od četiri do pet tjedana. To predviđa i novi plan u Njemačkoj na kojem se radi, uz to da bi svećenici u međuvremenu morali svake godine na kraće tečajeve od nekoliko dana, a svake treće godine na tečajeve od barem tjedan dana. To bi bio propisani minimum, a dakako da je poželjno i više. Prof. Gründel vidi bitnu važnost tih tečajeva u slijedećem: »Za svaku daljnju naobrazbu odlučujući je uspjeh koji bi se bitno morao sastojati u tome da se poruše lažne sigurnosti i ideološki krute pozicije, a isto tako da se ukloni osjećaj frustracije i nekog 'plivanja' u teološkim pitanjima te pruži nova integracija teološkog znanja, dajući poticaje i novo veselje za pastoralni rad«²³.

²¹ J. GRÜNDEL, *Modell einer berufsbegleitenden theologischen Weiterbildung*, u *Diakonia — Seelsorger* 1970, br. 4, str. 266—272.

²² Glas Koncila od 2. 5. 1976., str. 8.

²³ GRÜNDEL, *ondje*.

2. Malo je drukčijeg tipa dopunsko obrazovanje što ga pruža »Teološko-pastoralni institut« u Mainzu. I tamo su tečajevi duži, traju otprilike mjesec dana, ali oni više obrađuju jednu temu, i to više praktično-pastoralnog značenja (npr. naviještanje, predvođenje zajednice).

3. Ima projekata da se permanentno obrazovanje svećenika vrši na dekanatskoj razini²⁴. Poticanjem naobrazbe na dekanatskom planu želi se postići jače sudjelovanje svih sudionika. No ona je većinom nastavak i produbljenje one naobrazbe koja se stekne na širim tečajevima i u pastoralnim institutima. Važan je zaključak što ga izvodi J. Hofmeier nakon ovih iskustava posljednjih godina: »Sva iskustva stečena nakon Drugog vatikanskog sabora . . . dovode do zaključka da svi naponi u smjeru daljnjeg teološkog obrazovanja ostaju neuspješni ako se na biskupijskoj razini ne stvori čvrsta ustanova koja bi osigurala sistematski, kontinuirani i osobito praktično-teoretski usmjeren rad«²⁵. Ako to nije moguće na biskupijskoj razini, onda bi svakako nešto takvo moralo postojati na međubiskupijskom planu, ali sa čvrstim priključkom u pojedinoj biskupiji.

4. U Francuskoj je permanentno obrazovanje svećenstva najvećim dijelom zadaća samih svećenika, koji se sastaju u malim skupinama, raspravljaju, izmjenjuju iskustva i međusobno se obogaćuju. Dakako da ima sastanaka s predavanjima poznatih teologa, ali glavni dio posla obavlja se u manjim skupinama svećenika koji se redovito sastaju i promiču svoje teološko znanje. Čini se da je uzrok tog drukčijeg pristupa permanentnom obrazovanju u drukčijim prilikama Crkve u Francuskoj. Dok se Crkva na njemačkom jezičnom području jako oslanja na čvrstu strukturu s osiguranom financijskom podlogom, dotle je Crkva u Francuskoj mnogo siromašnija pa ne može poduzeti takve oblike obrazovanja koji bi je financijski previše opteretili.

5. Može biti korisno ovdje spomenuti kako se ideja permanentnog obrazovanja može primijeniti kad se radi o tzv. »kasnim zvanjima«, osobito kad je riječ o onima iz radničke sredine. Tim je putem pošlo svojevrsno »Sjemenište Kardinal Cardijn« u mjestu Jumet kod grada Charleroi u Belgiji. Više je naglašena sama sposobnost trajnog učenja negoli sama »količina« znanja. U izvještaju se veli:

»Odluka da se kandidata predloži za ređenje nije više strogo vezana uz posjedovanje prethodnog znanja. Dakako, ova se odluka ne može donijeti bez minimuma teoretske naobrazbe, ali bitno mjerilo u određivanju podesnosti je ponajprije kandidatovo dozrijevanje u radnoj sredini i način na koji se u nju ugrađuju. Stoga, njegovo ređenje ne znači završetak studija koji će načelno provoditi cijeloga života. Radi se dakle o pravom procesu trajnog obrazovanja koji je ovako pokrenut«²⁶.

To je specifičan oblik trajnog obrazovanja u radničkoj sredini i za radničku sredinu, ali nema razloga zašto se on ne bi mogao primijeniti i drugdje.

²⁴ D. ZIMMERMANN-G. WEIGAND, *Modell für praktisch-theologische Weiterbildung auf Dekanatsbene, u Diakonia — Der Selsorger* 1970, Heft 6, str. 410—414.

²⁵ J. HOFMEIER, *Theologische Weiterbildung im diözesanen Pastoralinstitut, u Stimmen der Zeit* 1972, Heft 5, str. 339—350.

²⁶ J.-P. MANIGNE, *Des ministres pour l'Eglise de demain, u Inf. Cath. Int.* od 15. 5. 1973, br. 432, str. 11.

6. Permanentno obrazovanje svećenstva pokušava se više promicati i u drugim zemljama. U Španjolskoj je, na primjer, zajednički skup biskupa i svećeničkih delegata 1971. godine istaknuo načelo »doživotnog obrazovanja«. Uz predavanja i tečajeve na katoličkim sveučilištima (Comillas, Salamanca) svećenici su, po uzoru na svoju francusku subraću, organizirali vrlo mnogo malih radnih grupa u kojima sami usavršavaju svoje teološko znanje. A mogli bi se navesti i drugi primjeri sličnih nastojanja u promicanju trajne naobrazbe svećenstva.

SAŽETAK: PROBLEMI I PERSPEKTIVE

Korisno je čitavu problematiku trajne naobrazbe svećenstva nekako sažeti i konkretizirati u glavnim točkama, posebno imajući pred očima naše prilike i potrebe.

1. Permanentno obrazovanje treba da postane težište formativnih napora u Crkvi. Danas je naobrazba, znanje, presudan čimbenik u životu pojedinaca i naroda. Ne smije se fanatički precjenjivati intelektualna komponenta našega života, ali je ne smijemo ni potcjenjivati. Crkva je uvijek mnogo držala do zvanja »stručnjaka«, makar tu i tamo dolazilo do nesporazuma i sukoba. Ma kako cijenila duhovnost i otajstvenost Božjih putova, ona je uvijek osuđivala antiintelektualizam i neprosvjetljeni fideizam. U današnjem svijetu vidimo snagu i moć znanja i znanosti. U modernoj industrijskoj državi — veli ekonomist Galbraith²⁷ — nisu više partneri samo radnici i namještenici s jedne strane, a predstavnici vlasti i kapitala s druge. Nastupa i treća sila raznih intelektualaca, znanstvenika i stručnjaka, koji aktivno utječu na život cijele zajednice. Nešto slično zapažamo i u Crkvi, do te mjere da su neki skloni pripisivati teolozima razne »krize« današnje Crkve. Ma kako na to gledali, ostaje činjenica da i potrebe vremena i crkvene smjernice upućuju na dublju i svestraniju naobrazbu u Crkvi.

2. Permanentno obrazovanje u Crkvi nije puki intelektualizam, ono je bitno spojeno s duhovnim i apostolskim nastojanjima. Postoji doista opasnost da se ono shvati isključivo ili pretežno intelektualistički, kližući prema ideologijama i utopijama. Ukorijenjenost u cjelokupnom životu Crkve najbolja je garancija za zdrav razvoj. Vjerska naobrazba postaje hranom duše i poticajem za apostolski rad. Čini se da je u nepovezanosti tih elemenata uzrok neuspjeha u mnogim naporima. Ima vjerske naobrazbe koja je čista (ili pretežno) spekulacija pa joj nedostaje dinamička dimenzija, a opet ima duhovnih i apostolskih nastojanja bez jasnih pogleda i čvrste teorijske podloge. To može vrijediti kako za neke »tečajeve« tako i za neke oblike »duhovnih vježbi«.

3. Načelo trajnog ili permanentnog obrazovanja valja protegnuti na cijelu Crkvu, na čitav narod Božji (»demokračičnost obrazovanja«). Teološka dostignuća nisu problemi elite nego treba da sve više postaju svojina »širokih masa«. To ne znači da je svatko u stanju pratiti teška i zamršena teološka pitanja, ali u načelu svaki vjernik bio on muška-

²⁷ J. K. GALBRAITH, *The New Industrial State*, Boston 1967.

rac ili žena, redovnik ili redovnica, svećenik ili biskup, zaposlen ili nezaposlen, na selu ili u gradu, trebao bi imati mogućnost trajne vjerske naobrazbe. Vjersku kulturu valja svakako »omasoviti«. To otvaranje može doista uroditi raznim napetostima. No to je shvatljivo i s time valja računati, ako se želi da Crkva bude zaista prisutna u današnjem svijetu. To je ujedno i jedini način da se prevladaju razni »involutivni« tokovi u Crkvi. Problem naših sjemeništa, visokih bogoslovnih škola i fakulteta usko je spojen s otvorenošću ili zatvorenošću teološke naobrazbe.

4. Što i koliko činimo i da li smo u stanju pružiti više? Što se tiče naših vjerskih škola, jesu li one dovoljno otvorene i da li vode računa o novim mogućnostima? Jesu li moguće nove ili paralelne strukture? Ne bi li i u našim prilikama bilo mjesta za ustanove koje bi promicale vjersku naobrazbu i permanentno obrazovanje izvan ustaljenih okvira: dopisne škole, veće mogućnosti za izvanredni studij i veća primjena audiovizuelnih sredstava? Ti i mnogi drugi vidovi obrazovanja izraz su one osnovne vizije permanentnog obrazovanja da bi mogao svatko učiti, bilo gdje, u bilo koje vrijeme i na način koji je maksimalno individualan. U prvo vrijeme to bi moglo biti od goleme vrijednosti za vjersku i teološku naobrazbu mnogih naših redovnica na selu, u manjim mjestima ili inače zaposlenih, a koje ipak žele solidniju duhovnu hranu. Mogle bi doći u obzir i sestre u samostanima sa strogom klauzурom.

5. Sužavajući problematiku na permanentno obrazovanje svećenstva, valja istaknuti kako nam je pomagati i razvijati već postojeće studijske dane ili tjedne, razne tečajeve itd. Prisustvo i sudjelovanje biskupâ na tim tečajevima od vrlo je velike važnosti. No sami ti tečajevi nisu dovoljni.

6. Trajno obrazovanje svećenstva valja planirati, organizirati i institucionalizirati, ali prelazeći okvire tradicionalnih školskih metoda. Pojedini svećenik je danas izgubljen, ako mu se planski ne pomaže u životu i radu. No pri tom on ne smije biti samo pasivni primalac gradiva nego i aktivni sudionik obrazovnog procesa. Velik je problem kako to ostvariti. U obrazovanju odraslih pitanje načina i metode je od presudne važnosti. Ne ulazeći u didaktička pitanja, možemo samo ustanoviti da je pitanje organizacije veoma važno. U svakoj biskupiji moralo bi se temeljito proučiti koji su uvjeti optimalni, a opet stvar neće ići ako *netko* ne vodi brigu o permanentnom obrazovanju. Čini se da bi u našim prilikama barem na međubiskupijskom ili metropolitanskom planu organizacija i promicanje permanentnog obrazovanja zahtijevali čovjeka koji bi se punovremeno bavio tim poslom. Neka vrsta komisije ili referade morala bi biti i na razini Biskupske konferencije, možda u sklopu Komisije za kler.

7. Jesmo li u stanju pružiti takav oblik permanentnog obrazovanja koji bi trajao duže vrijeme? Ne bi bio gubitak u pastoralnom radu kad bi neki svećenici, barem katkad, dobili studijski dopust da se mogu malo osvježiti na nekom teološkom fakultetu, školi ili sudjelujući u nekim dužim tečajevima. No valjalo bi i kod nas po mogućnosti promicati duže teološke tečajeve te specijalizirane tečajeve (ka-

teheza, propovijedanje, komunikacije, vođenje zajednice itd.). Nešto se već poduzima, ali to još nije dovoljno. Dakako da se naše prilike razlikuju od onih u zemljama njemačkog govornog područja, pa iz više razloga ne možemo sve prenijeti k nama. A nije ni potrebno. No čini se da ipak moramo pojačati oblike permanentnog obrazovanja, osobito kvalitativno. Teškoća ima, ali ne bi se moglo reći da su nesavladive. Prije svega, čini se da pitanje prostora nije problem. Ima i visokih bogoslovnih škola koje kao da gube razlog svog dosadašnjeg opstanka, a mogle bi se pretvoriti u ustanove za permanentno obrazovanje. U Zagrebu ili neposrednoj okolici imamo novosagrađenih crkvenih zgrada koje kao da traže svoj puni smisao. A i boljim korišćenjem kvalificiranih ljudi našle bi se podesne osobe. Ima školovanih svećenika koji se ne razvijaju jer za njih nema mjesta u dosadašnjem obrazovnom sistemu u Crkvi. Ne mora svatko biti profesor u tradicionalnom smislu da bi mogao znanstveno razvijati se i koristiti Crkvi. Financijska strana svakako je težak problem, pa ne bi bilo realno smjerati predaleko, ali time nije rečeno da se ne bi moglo i više postići od onoga što imamo, u pretpostavci da uočavamo važnost i potrebu obrazovanja.

8. Polaganje trogodišnjih i župničkih ispita valja obnoviti u tom smislu da oni budu više kao tečajevi, uvažujući pri tom činjenicu da se radi o odraslim osobama kojima valja prilagoditi obrazovni postupak. Nameće se potreba da i za ostale svećenike u pastoralnom radu bude ne samo prigoda nego i — barem minimalna — obveza sudjelovanja. Kako i u kojim razmacima, valjalo bi odmjeriti; vjerojatno najbolje na međubiskupijskoj ili metropolijskoj razini.

9. Dekanatske ili pastoralne konferencije imaju kod nas ne samo pravno-pastoralnu nego i činjeničnu važnost. Velika bi bila šteta zanemariti taj važni i konkretni oblik trajne formacije svećenstva. Iskustva pokazuju da će tečajevi i drugi oblici permanentnog obrazovanja ostati bez rezultata ne budu li popraćeni aktivnim radom svećenika u manjim skupinama. Stoga je potrebna bolja organizacija i programiranje takvih sastanaka. To je veoma podesan način promicanja trajne formacije svećenstva, jer je prilagođen životnim prilikama svećenika te nastavlja i ugrađuje postojeće oblike.

10. Općenito se danas čuje žalba da su prilično zanemarene crkvene knjižnice, negda tako važan dio crkvene strukture. Veoma malo se ulaže u taj fond, a i postojeće knjižnice malo se koriste, tako da imamo stanoviti *circulus vitiosus*. Više nego prostor potrebne su nam podesne osobe koje bi se stručno i organizirano bavile tim važnim vidom ne samo znanstvene nego i pastoralne djelatnosti. A što da kažemo o mogućnostima fotografiranja i fotokopiranja? Barem fotokopiranje ne bi smjelo predstavljati teškoću u većim crkvenim bibliotekama. Bilo bi u duhu »demokratičnosti« obrazovanja kad bi svaki svećenik, redovnik ili laik mogao bez veće teškoće doći do one literature i onih tekstova koji su kod nas raspoloživi.

11. U trajnoj naobrazbi valja svakako imati u vidu razne oblike specijalizacije, makar i u skromnim razmjerima. To je u skladu s načelom da svatko, što je više moguće, utječe na smjer svoje naobrazbe,

a uz to specijalizacija je i zahtjev vremena. U teologiji je velik problem kako sačuvati cjelovitost pogleda, koja je tako značajna za teologa i svećenika, s potrebom dubljeg znanja na nekim područjima. Stanovit osjećaj frustracije zapaža se nerijetko kod svećenika koji smatraju da su »djevojka za sve«.

12. Važno je poraditi da prodre u svijest sviju u Crkvi kako je trajno obrazovanje teška dužnost u današnje vrijeme. To se odnosi u prvom redu na svećenike i ostale pastoralne djelatnike. Kao što se dosada uočavala potreba duhovnih vježbi, tako valja da se shvati i potreba trajne naobrazbe. Stanovite odredbe preceptivne naravi bit će neminovne. To vrijedi dakako jedino u pretpostavci da se istovremeno pruži mogućnost daljnje naobrazbe koja bi bila i korisna i prilagođena.

* * *

Permanentno obrazovanje je dakle zov sadašnjeg trenutka. Ono baš i nije — strogo govoreći — tako novo, ali su novi naglasci i razlozi što ga nameću. Istini za volju valja reći da se nerijetko pretjeruje kad se u njemu vidi univerzalni lijek protiv svih bolesti današnjeg i budućeg društva. To se zapaža osobito na Zapadu. Kao da opet iskrsava stara vizija svemoći odgojnih čimbenika, ali u intelektualističkom i znanstvenom ruhu. Stoga je potrebna i stanovita trijeznost. Katolička Crkva tradicionalno ide sredinom, spajajući ili otupljujući ekstreme. Tako dok prihvaća i promiče načelo permanentnog obrazovanja, ne pravi od njega novi mit koji bi zasjenio druge vidove našega života. Njezin »eshatološki pridržaj« (Metz) pomaže da i na području obrazovanja ne postanemo »ljudi jedne dimenzije«, kako bi to rekao Marcuse. Ali to ne smije biti povodom da zatvorimo oči pred sigurnim pozitivnim vrednotama koje sadrži načelo permanentnog obrazovanja. Valja ga prihvatiti i promicati utoliko ukoliko nam pomaže da rastemo kao slobodne i odgovorne osobe i da izvršimo one zadatke koje nam Bog povjerava u sadašnjem (a pomalo i budućem) trenutku Crkve i svijeta.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Verfasser des Artikels befasst sich mit dem Problem der theologischen Fortbildung in der Kirche. In einem geschichtlichen Überblick und anhand einer Analyse der allumfassenden Entwicklung in der heutigen Welt unterscheidet er drei Phasen oder Etappen im Werden und Wachsen der Erwachsenenbildung: die utopische, die beruflich-völkliche und die heutige »existenzielle«, in der sich die Fortbildung als Überlebensfrage erweist.

Im zweiten Teil wird besonders über die Notwendigkeit, die Grenzen und die Möglichkeiten der theologischen Fortbildung des Klerus gesprochen. Dabei werden kirchliche Dokumente und bisherige Erfahrungen analysiert. Der Artikel endet mit einer Zusammenfassung der wichtigsten Punkte und mit einigen Vorschlägen, die für die Kirche in Kroatien aktuell sein dürften.